

Folkets röst – eller

| av Lars Fimmerstad

I dagens demokratier kan vi knappast skylla på andra än folket när vi serveras valresultat som smakar surt. Annat var det förr. Den svåra vägen fram till allmän och lika rösträtt var full med fiffiga manipulationer från makthavarnas sida.

Det gällde att inte släppa fram fel folk till valurnorna.

DET VAR FÖRST UNDER franska revolutionen som tanken slog igenom att individer kunde ha rösträtt. Det urtida stamsamhället levde kvar i form av ett samhälle av ätter. Och ätter hade en patriark. Enkelt folk ingick i någons hushåll i en tjänande funktion. Det franska ordet för hushåll foyer, som ordagrant betyder eldstad, säger vad det handlade om. En stam kring en eldstad. Allmänna angelägenheter avgjordes alltså – i den mån härskaren besvärade sig med att lyssna på andra – genom att patriarkerna från de mäktigaste hushållen samlades till ting, parlament eller vad de rådgivande församlingarna kunde kallas. Klanens överhuvud representerade ju sitt folk, så varför skulle individer komma ifråga?

När de franska revolutionärerna på 1790-talet skulle genomföra den – ja, revolutionära – idén att låta enskilda individer rösta till beslutande församlingar kringgärdade de i praktiken röstandet med så många begränsningar att det ändå blev patriarker som röstade, om än ett vidare antal än tidigare.

Det var bara män, och män med en viss förmögenhet som fick rösta. Mer revolutionära var inte revolutionärerna.

Frihetens stamort på jorden ansågs på 1700-talet England vara. Men de engelska parlamentsvalen hade länge mycket litet med demokrati i vår bemärkelse att göra. Ute i landet utsåg de ledande familjeöverhuvudena i grevskapet den mest framstående jordägaren att representera dem.

Under 1800-talet var det Amerika som framstod som frihetsgudinnans lysande fackla i världen. Men inte ens där ville de slavägande politikerna utsträcka rösträtten till hela folket.

I de västerländska stater där den exekutiva makten allt mer tvingades lyssna till sina rådgivande församlingar i form av senater och parlament levde ändå tanken kvar att dessa församlingar skulle bestå av rekorderliga karlar med förmögenhet i jord och fastigheter och ansvar för månghövdade skaror av husfolk.

Demokrati betydde egentligen att överklassen lyckades domptera det vanligtvis krönte statsöverhuvudet. Det var en urgammal maktkamp som sedan medeltiden pågått i Europa. Stormännen som definierades genom adelskap strävade efter en slags adelsrepublik med en svag kung, kungen strävade efter att bli så ensamrådan- de han kunde.

Det med så mycken högstäm- d retorik överhöljda Magna Carta från 1215 är varken något unikt dokument eller ett frihetens bålverk. Det var Englands stormän som redigerade ett dokument som fjättrade kungens makt och gjorde adelns starkare. Liknande överens- komelser och privilegiebekräftel- ser gjordes på många håll i Europa under medeltiden mellan kungen

och olika församlingar av stormän. Inget av dem har emellertid grävts fram ur arkiven och ägnats samma dyr- kan som Magna Carta.

NAPOLEON

Men när tanken på allmän rösträtt släppts ut av de fran- ska revolutionärerna gick den inte att stänga in igen. Napoleon I använde den på ett sätt som skulle bli stil- bildande för diktaturer för all framtid. I motgångens stunder talade Napoleon gärna om sig själv som den av folket valde legitime kejsaren.

Hans speciella valmetod gick ut på att de mest väl- bärgade männen i landet hade möjligheten att gå till val-

”Ute i landet utsåg de ledande familjeöverhuvudena i grevskapet den mest framstående jordägaren att representera dem.”

husbondens?

ILLUSTRATION: Gustave Doré

Inga väljare i sikte här.

lokalen och pricka för ”ja”, på en lista. Ytterst få hade modet att öppet skriva nej. Däremot kunde man avstå från att gå till vallokalen. På så vis kunde Napoleon stolt förklara sig ha valts till kejsare år 1803.

Vid andra tillfällen när han konsulterade valmanskåren kunde han helt framt förklara att så få röster kunde han inte acceptera så han plussade helt enkelt på siffrorna med någon extra miljon röster. Sista gången han ställde till med folkomröstning gick det dock illa. Det var under de hundra dagarna efter återkomsten från Elba när Napoleon överraskande dök upp på den historiska scenen för den avskedsföreställning som slutade vid Waterloo. Olyckligtvis ställde han även då till med en folkomröstning för att bekräfta sin ställning. Den blev ett svidande nederlag. Trots att endast ”notabiliteter” fick rösta stannade majoriteten hemma och Napoleon fick lida nesan att inte få den legitimitet som han hoppats.

Hans brorson Napoleon III ställde till med folkomröstning 1852, för att få folkets legitimering av sin ställning som kejsare. Också denna omröstning, som skedde

efter en statskupp, bestod i möjligheten att rösta ”ja” till Napoleon. Metoden har sedan dess med framgång utnyttjas av de flesta diktatorer för att bekräfta sin ställning och ger alltid överväldigande majoriteter för den egna saken.

BÖRD ELLER PENGAR

Det franska uttrycket *notabilité* uttrycker väl vilka som ansågs böra ha rätten att rösta före demokratins genombrott i västvärlden. Brutalt uttryckt: fint folk skulle rösta. Och de skulle vara män. Men det var skillnad på fint folk och fint folk. Från franska revolutionen och fram till första världskriget kretsar mycket av politiken i västerlandet om rivaliteten mellan penningen och bördens. Den franska revolutionen medförde att penningen segrade över bördens. Resultatet av den blev att en korrupt penningararistokrati tog över Frankrike. Napoleon ville skapa en kompromiss mellan revolutionen och det gamla samhället, så han skapade sin egen aristokrati, återupprättade delar av den gamla och stödde sig för övrigt på de nyrika.

I England gick övergången från aristokratiskt styre till penningaristokratiskt smidigare eftersom de båda grupperna smälte ihop. Den som blev rik blev helt enkelt adlad. Lorderna Rotschild och Guinness hade inte erövrat sina sporrar på slagfältet utan i banken och bryggeriet. Hertigarna av Marlborough kunde hålla sitt ståtliga Blenheim Palace i skick genom att gifta sig med miljonärsdöttrar.

Som goda marxister i praktiken lyckades denna börs- och penningaristokrati dock i det längsta hålla den större delen av den vuxna befolkningen borta från valurnorna. I början av 1800-talet, när den traditionella jordägande aristokratin ännu stod i ett mer utpräglat rivalitetsförhållande till den allt mäktigare penningaristokratin i de stora städerna lutade man sig länge på så kallade "rotten boroughs". Det var urgamla byar som lämnats utanför utvecklingens gång men ännu som en reflektion av medeltida storhet hade lika många platser i parlamentet som vida större, sentida industricentra.

Eftersom de "ruttna byarna" ofta dominerades av de lokala jordägande magnaterna kunde dessa kontrollera ett oproportionerligt stort antal platser i parlamentet. Vilket naturligtvis ogillades av den nya tidens och de ny städernas rika bryggare och fabriker som ville ha sin del av kakan. The Reform Bill av år 1832 innebar en ökning av antalet röstberättigade, som samtiden uppfattade som oerhört generös – till 217 000 på en befolkning på 14 miljoner. Då moderniserades också valkretsindelningen så en och annan jordägare förlorade kontrollen över ett par parlamentsplatser från sin ruttna by.

TYSKLAND DEMOKRATISKT?

Det fordrades det första världskrigets omskakande upplevelse innan en uppskrämd överhet i de flesta väster-

ländska stater till slut släppte rösträtten helt fri till både män och kvinnor utan krav på egendom eller inkomst.

Ett ofta förbisett faktum är att det Tyska riket före 1914 hade lika rösträtt för män till riksdagen långt före England. I sanningens namn ska sägas att detta tyska rike var en federation där de ingående länderna beslutade över det mesta av sina angelägenheter och att ländernas valda föramlingar hade kvar en rösträtt graderad efter inkomst och egendom i valen. Men ändå. Den breda valrätten till den tyska riksdagen fick till följd att en stark vänster under åren före det första världskriget bromsade den militära upprustningen. Riksdagen låste anslagen till krigsmakten på en nivå som motsvarade en lägre procent av BNP än vad Storbritannien och Frankrike kostade på sig.

Dessutom hade överhuset i det brittiska parlamentet ända in på 1900-talet sin vetorätt som ruckades först 1911 när den liberale premiärministern Lloyd George hotade med att massutnämna liberala lordar om det vrenskande överhuset inte fogade sig efter underhusmajoritetens vilja. En förbisedd kuriositet är också att i Storbritannien hade den som innehade akademisk examen eller ett företag utanför den valkrets där (vanligtvis) han bodde en extra röst i parlamentsvalen ända fram till 1948!

Så bisarrt nog var vid första världskrigets utbrott Tyskland, åtminstone sett ur ett parlamentariskt perspektiv, ett mer demokratiskt land än det Storbritannien som så ofta beskrivs som demonkratins föregångare i Europa.

USA, banbrytare för demokratin i världen, släppte inte heller in vem som helst i vallokaler förrän sent i historien. Redan 1812 blev guvernören i Massachusetts Gerry Elbridge herostratiskt ryktbar genom att konstfullt dela in delstaten i valkretsar som gynnade hans egen sak. Termen gerrymander blev hans bidrag till världshistorien och gerrymandering är fortfarande ett livaktigt fenomen i somliga delstater i USA.

De svarta fick som bekant inte rösta i sydstaterna före inbördeskriget. Men inte ens efter kriget lyckades de ta sig in i vallokalerna. Komplicerade krav på läskunnighet, egendomsinnehav etc gjorde att det tog ända in i modern tid innan de svarta i det södra USA i praktiken kunde rösta. Och än idag är nödvändigheten att registrera sig som röstberättigad i USA en tröskel som stänger ute många underprivilegierade, vilket det låga valdeltagandet vittnar om.

Detta var några törnen på stigen i de fina demokratiernas väg mot allmän och lika rösträtt. Mörkret utanför denna krets är ännu kompakt på sina ställen. Det är en helt annan historia.

Lars Fimmerstad (lars.fimmerstad@chello.se) är frilansskribent.